

DR. UDVARY SÁNDOR

tanszékvezető egyetemi tanár

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Eljárásjogi Tanszék

A POLGÁRI ELJÁRÁSJOG VÁLSÁGIDŐSZAKOKBAN

<https://doi.org/10.61382/MJE-Ertekezések.2023.Udvary.223>

A polgári eljárásjog, azon belül a perjog kevésbé tűnt olyan jogterületnek, melyet a válságok általában, legutóbb pedig a Covid-19-világjárvány közvetlenül érintett volna. Mégis, ahogy az alábbiakban igazolni igyekszem, a válságok nemcsak az alkotmányjogi és más közjogi szabályok tekintetében eredményeznek hirtelen változást, nemcsak az anyagi magánjog reagál a gazdasági vagy éppen egészségügyi veszélyhelyzetre – jellemzően szociális célú¹ intézkedésekkel –, hanem az eljárásjog is keretet biztosít e szabályok érvényesüléséhez.

Az eljárásjogra gyakorolt hatások a válsághelyzet jellegétől függenek. Az egészségügyi veszélyhelyzet a személyes kontaktus által terjedő betegség miatt állt elő, a változások így szükségszerűen érintették a perjogi alapelvek legbelső körét, különösen is a közvetlenséget. Más esetekben, mint például a gazdasági jellegű „devizaválság” idején az eljárásjogi szabályok éppen újszerű csatornákat biztosítottak az anyagi jogi normák kiegészítéseképpen.

A válsághelyzeti eljárási változásoknak szükségképpen vannak pozitív vonásai, mindenekelőtt az, hogy egyáltalán végig tudja vinni azokat a jogalkotó, s válságoldó eszközt ad a polgárok kezébe. Az alább felvillantott devizaválsági helyzetben korábban nem létező perlési eszközzel, tömegesen próbálta a számos családot érintő gazdasági problémát rendezni. Az egészségügyi válsághelyzetnél – ami a száz évvel ezelőtti spanyolnátha járványra visszagondolva szintén nem az első tapasztalata a jogalkotónak – már tudott a technológia haladására is támaszkodni a törvényhozás, és új technológiai eszközöket igénybe venni a perben való személyes kontaktus kiváltására. S a veszélyhelyzetben bevált, működött megoldások meggyőzték a jogkereső közönséget is arról, hogy megvan a költségkímélő alternatívá-

¹ Jobb kifejezés híján szociális célúként tekintem tanulmányomban az olyan intézkedéseket, amelyek állami erővel átrendezik a felek korábbi – adott válsághelyzet miatt elnehezült – magánjogi megállapodásainak feltételeit jellemzően az egyik (általában gyengébbnek tekintett) fél, pl. a fogyasztó javára. Ilyen a kamatfizetési könnyítés, kamatmaximálás, a fizetési határidő meghosszabbítása, a végrehajtás feltételeinek elnehezítése, stb.

ja a személyes jelenléttel történő perlekedésnek. A bíróságok korábbi hezitálását is legyőzte a perbeli *force majeure* és kénytelenek voltak alkalmazkodni a digitális megoldásokhoz, sokszor éppen elől járni azokkal.

Ugyanakkor alább azt is igazolni igyekszem, hogy éppen ez a siker válhat a klasztrikus közvetlenségi elv sírásójává, holott – meggyőződésem – a bírósági tárgyalás kiváltása más eszközökkel olyan negatív hatásokkal is járhat, mint a bírósági döntés szimbolikus legitimációs erejének csökkenése, vagy a bizonyítás közvetettségéből fakadó aggályok megszorodása.

A pandémia által indukált változások nemcsak a perjogban, perorvoslati eljárásokban jelentkeztek, hanem a nemperes eljárásokban is. Itt a végrehajtási eljárás példáján keresztül igyekszem igazolni, hogy a jogalkotó azonnal reagált a veszélyhelyzetre, erős szociális töltetű jogszabályváltozásokat eszközölt, az eljárási eszközök útján is képes volt védeni a polgárait a pandémiával együtt járó más társadalmi hátrányoktól.

Az pedig, hogy a veszélyhelyzet mennyiben tartható fenn vagy válik általánossá, az ott kialakított szabályok mennyiben szivárognak át az általános perjogi, eljárási szabályok közé, szintén vizsgálandó kérdés. Alább igyekszem igazolni azt a véleményemet, hogy a veszélyhelyzet több esetben is inkubátorként működött az általános perjogi, esetleg nemperes eljárási szabályok módosítása tekintetében.

1. Áttekintés

A polgári peres eljárásjog elmúlt másfél évtizede anélkül is érdekes lett volna, hogy azt több, előbb egy devizahitelezésből fakadó gazdasági jellegű válság, majd egy világjárvány megzavarja. Még az 1952. évi III. törvény, a polgári perrendtartásról szóló régi jogszabály volt hatályban, amikor az elsővel kellett megküzdeni, majd a kodifikáció 2013-as megkezdését követően a 2018-ban hatályba lépett polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényre (a továbbiakban: Pp.) maradt a váratlanul beütő egészségügyi válsághelyzet kezelése az igazságszolgáltatási téren.

Az új Pp. gyakorlatának kialakulása önmagában elegendő izgalmat adott volna a területtel foglalkozóknak, ráadásul, mivel a Pp. a polgári nemperes eljárásoknak is mögöttes joganyaga, a változás sokkal szélesebb területet befolyásolt. Az említett két válsághelyzet azonban több évre elhúzódó tüneteket produkált a jog számos területén, ideértve a perjogi viszonyokat is. Bár időközben a devizaválság elhalványult, az egészségügyi válsághelyzet csitulni látszik, újabb, immár háborús válsághelyzet befolyásolja a jogrendünket. S a jogalkotó, úgy tűnik, hozzászólt a körülményekhez; rutinszerűvé vált a rendes jogalkotási mechanizmushoz képest eltérő megoldások alkalmazása.

Tanulmányunk célja, hogy a polgári perjogi rend, valamint a szélesebb értelemben vett polgári eljárásjogi rend változásait megvizsgáljuk abból a szempontból, hogy a válsághelyzet hogyan érintette azokat.

A Pp. egészének koncepcionális átalakulása már sok tanulmány, monográfia, kommentár vizsgálati tárgya volt.² Ugyanakkor az új Pp. maga, s a módosító szabályok, valamint a külső kényszer, különösen is az immár válsághelyzetek, legutóbb az egészségügyi veszélyhelyzet állandóan „finomhangolják” az eljárás rendet. A gazdasági jellegű sokkhatások kezelési mintája után lentebb ezeket a hatásokat vizsgáljuk.

2. Devizaválság – eljárásjogi részproblémával

A gazdasági válságok épphogy nem újak a jogalkotó számára, a 20. század számos olyan kirívó helyzettel szembesítette az államot,³ amelyek megoldásához újszerű eszközökre, adott esetben a piaci vagy éppen aktuálisan uralkodó más gazdasági rendszerszervező elvvel⁴ szembenálló jogszabályokra volt szükség.

² WOPERA ZSUSZA: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/4. szám, 153–161.; SZABÓ IMRE: Szakértelem és felelősség. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/9. szám, 374–385.; PÁKOZDI ZITA: A perindítás és a keresetlevél szabályai az új Pp.-ben. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/7-8. szám, 345–350.; WALLACHER LAJOS: Az osztott perszerkezet bevezetésének közvetett hatásai az új polgári perrendtartásban. *Jogtudományi Közlöny*, 2017/12. szám, 529–535.; NAGY ADRIENN: Új jogintézmények a polgári perbeli bizonyítás szabályozásában. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/1. szám, 1–8.; HERÉDI ERIKA: A preklúzió jelentősége a megújult polgári perben. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/3. szám, 117–125.; PRIBULA LÁSZLÓ: A polgári perrendtartás megvalósult hatásköri modelljének értékelése – a történeti fejlődés tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 2020/1. szám, 21–34. <https://doi.org/10.21867/KjK/2020.1.13>; UDVARY SÁNDOR: Az első Pp. novella jelentősége az elsőfokú eljárásra. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/3. szám, 129–139.; LUGOSI JÓZSEF: Az eljárásindítás és -megszüntetés a Pp.-ben. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/5. szám, 248–255.; BARTHA BENCE: A perfelvételi szak egyes szerkezeti kérdései a polgári perben. *Közjegyzők Közlönye*, 2021/3. szám, 19–35.; VARGA ISTVÁN – ÉLESS TAMÁS (szerk.): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. Budapest, HVG-Orac, 2016.; VARGA ISTVÁN – NÉMETH JÁNOS (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2014.; BARTHA BENCE: *A tárgyalási szerkezet változásainak hatásai a polgári perben*. Budapest, Közjegyzői Akadémia, 2022.; WOPERA ZSUSZA (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. Törvényhez*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2017.; VARGA ISTVÁN (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. I-III*. Budapest, HVG-Orac, 2018.

³ BODZÁSI BALÁZS: A 20. századi gazdasági válságok hatása zálogjogunk fejlődésére. *Állam- és Jogtudomány*, 2012/4. szám, 453–496.; CZUGLER P. ÁRON: Hitelválságok kezelése egykor és most – a bethleni konszolidáció magánjogi válságjogának tanulságai a jelenkor számára. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/1. szám, 37–48.

⁴ A szocializmusban a tervgazdálkodásban gyökerező problémák megoldását sokszor éppen a piaci jellegű intézkedések átmeneti visszavezetésével oldották meg, ilyen volt pl. a Szovjetunió 1920-as évekbeli novaja ekonomicseskaja polityika-ja, a NEP, amit aztán ideológiai alapon – az alapjául szolgáló problémák enyhülésével és az ideológiai harc erősödésével – a sztálini gazdaságirányítás

Sokszor azonban nehézséget okoz, hogy a válsághelyzetet felismerje a jogalkotó: általában a tömegessé válás,⁵ illetve a változások hirtelensége indukálják azokat az intézkedéseket, amelyek a rendes jogalkalmazás keretéből kilépő megoldásokat szükségessé tesznek. Önmagában a válsághelyzetté való minősítés és az ekként való kezelés komoly jogpolitikai döntés, mivel a rendes jogrendtől való eltérés jellemzően az érintett társadalmi rétegekre vonatkozik, vagyis az abból kimaradó rétegek továbbra is az általános szabályok hatálya alatt maradnak – ami a társadalom szövetét feszítő, gyengítő hatás. Másképpen megfogalmazva: egy adott réteget érintő válságkezelési eszköz szükségképpen azokra a társadalmi rétegekre nehezedik, akik maguk elkerülték a gazdasági helyzetük elnehezülését – pl. felelős pénzügyi gondolkodásuknak köszönhetően –, most azonban a mentőprogram költségei végső soron rájuk is szétterülnek.

Igaz ez akkor is, ha a költségek nem közvetlenül rájuk vannak kiróva, hanem egy gazdasági szektor (pl. kereskedők, pénzügyi vállalkozások) üzleti tevékenységébe – akár adók útján – avatkozik be az állam. Ebben az esetben a megemelkedett adók miatt képzett magasabb árakon keresztül viselik a többletterhet a polgárok (fogyasztók). A jogpolitikai döntés nehézsége tehát véleményem szerint abban rejlik, hogy mi az a pont, amikor a felelősen gondolkodó polgárokkal szemben a kevésbé szerencsés polgárokat valamilyen társadalomszervezési, vagy más politikai okból mégis előnyben részesíti az állam. Ilyen társadalmi okként tudom azonosítani a széleskörű, akár a jogbékét megzavaró társadalmi elégedetlenség elkerülését, a jogviták túlzó mértékű elszaporodásának megelőzését (hisz ez a jogbéke megbontottságára utal), a társadalmi vagyoni olló szétnyílásának lassítását, vagy éppen megállítását (mivel ez is hajlamos a társadalmi békét megbontani), stb.

Az okok helytelen felméréséből fakadóan egy ilyen döntés negatív következménye lehet a polgárok felelősségtudatának csökkenése – hiszen a múltbéli tapasztalatok alapján nemtörődöm döntések esetén is állami megmentést várnak –, ami állandó terhet ró a gazdaságra azáltal, hogy a jól gazdálkodó polgároktól hatékony célokra használt eszközöket von el a rosszul gazdálkodó polgárok megmentése céljából.

Mindezek a nehézségek a devizaválság idején is megmutatkoztak. A probléma széleskörű volt, visszavezethető volt túlfűtött adósi és hitelezői magatartásokra, s voltak széles rétegek, amelyek nem estek áldozatul a kecsegtető ajánlatoknak. A devizahitelekből fakadó jogviták sokasága az igazságszolgáltatás működését

eltörölt. De az új gazdasági mechanizmus 1968-as magyarországi bevezetése, majd 1972-es elhárítása is hasonló okokra volt visszavezethető. Lásd VEREBICS JÁNOS: A verseny mint gazdasági és jogi probléma az 1968-as mechanizmus-reform első éveinek összefüggésében. *Állam- és Jogtudomány*, 2018/3. szám, 98–120.

⁵ Ld. így: BODZÁSI BALÁZS: A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekhez kapcsolódó egyes polgári jogi kérdésekről. *Miskolci Jogi Szemle*, 2018/2. szám, 61–75., 75.

elnehezítő mennyiségű pert eredményezett, társadalmi szervezkedés, tüntetések folytak e csoport értekeinek védelmére, s a devizahitelek anyagi helyzete sokszor – akár máig ható módon – valóban elnehezült, szétnyitva a jövedelmi ollót az ő hátrányukra.

A jogalkotó által adott válasszal, leginkább azok közgazdasági indokaival, anyagi jogi kérdéseivel kötetek,⁶ tanulmányok⁷ sora foglalkozott. Érdeemes azonban azt a vetületét felidézni az intézkedéseknek, amelyek eljárásjogi eszközzel szolgálták a jogalkotói célt.

A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény⁸ a Kúria 2/2014. PJE határozatára reagált. A PJE határozat főszabályként ugyan 1. pontjában kimondta, hogy ha „*az árfolyamkockázatot – a kedvezőbb kamatmérték ellenében – korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, [az] a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek a tisztességtelensége főszabályként nem vizsgálható*”, de azt is világossá tette, hogy ezen okból mégis „*csak akkor vizsgálható és állapítható meg [az érvénytelenség], ha az általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó [...] számára annak tartalma a szerződéskötéskor – figyelemmel a szerződés szövegére, valamint a pénzügyi intézménytől kapott tájékoztatásra is – nem volt világos, nem volt érthető.*” Az említett PJE határozat 2. pontja szerint pedig az „*egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő szerződéses rendelkezés akkor tisztességtelen, ha az nem felel meg a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 6. pontjában felsorolt elveknek (egyértelmű és érthető megfogalmazás elve; tételes meghatározás elve; objektivitás elve; ténylegesség és arányosság elve; átláthatóság elve; felmondhatóság elve; szimmetria elve)*”. E kúriai határozat lényegében egyedi vizsgálat tárgyává tette a vitatott szerződéseket – összhangban a bíróságok igazságszolgáltatási funkciójával –, s meghatározta a vizsgálat szempontjait is.

A jogalkotó azonban sokszor ítéli meg úgy, hogy nem várhatja meg a bírósági viták nyugodt lefolytatását,⁹ elkerülendő a fentebb említett hátrányos társadalmi következményeket. A helyzet gyors kezeléséhez a perjogon belül egy „unortodox”

⁶ Ld. így: BODZÁSI BALÁZS (szerk.): *Devizahitelezés Magyarországon. A devizahitelezés jogi és közgazdasági elemzése.* Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4108/1/devizahitelezes2019.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. augusztus 28.)

⁷ Ld. így: CZUGLER P. ÁRON: i. m., 37–48.

⁸ A továbbiakban: DH1 vagy „Tisztességtelenségi” törvény.

⁹ LAJER ZSOLT: A devizahitelekkel kapcsolatos perek néhány alperesi tapasztalata. In: BODZÁSI BALÁZS (szerk.): i. m., 257.

megoldás szolgáltatva a lehetőséget. Amíg a 2/2014. PJE határozat alapján az egyes fogyasztóknak kellett volna saját ügyükben egyedi pert indítani, s az ott meghatározott egyedi körülményeket bizonyítani, addig a DH1 a perjogi szituációt a feje tetejére állítva – sőt a fejet is kicserélve – egy tömeges perlési eszközt kreált, amely a vitatott jogkérdéseket – elvileg – egy csapásra oldotta meg.

A peres eljárás az anyagi joggal karöltve tudta a jogalkotó által elvárt hatást kifejteni: alapja az a jogalkotói döntés volt, amely szerint az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó szerződéses kikötés tisztességtelenségét vélelmezni kell.¹⁰ Az igazolhatóan egyedileg megtárgyalt feltételek nem estek a vélelem alá. Fontos momentum, hogy a jogalkotó által megoldani kívánt problémát az eljárásjog vagy az anyagi jog egyedül megoldani nem tudta: a kettő kombinációjára volt szükség ahhoz, hogy az anyagi jogban tételezett célt megfelelő eszközzel el is érjék.¹¹

A vélelem megdöntésére indíthatott pert a pénzügyi intézmény – ezzel az alkotmányjogi tisztességes eljárási követelményeknek bizonyos körben eleget téve –, amennyiben azonban per nem indult, vagy a felperesi pénzügyi intézmény elvesztette azt, a jogerő alapján a vélelem beállt. A perekben az alperes a Magyar Állam volt, hiszen az érintett fogyasztók egyenként való perben állítása nyilván ellehetlenítette volna a pereket.

A DH1 4. §-a felsorolta valamennyi, a Kúria jogegységi határozatában hivatkozott elvi alapját annak, hogy miért tisztességtelen az ilyen kikötés és a harangkötél-elv¹² miatt, ha bármelyik ok tekintetében sikertelen volt a felperesi kereset (valójában pénzügyi intézményi védekezés...), a kereset sikeres nem lehetett, az egyoldalú szerződésmódosítási lehetőség tisztességtelensége pedig beállt.

A per szabályai teljes mértékben eltértek az általános perjogi szabályoktól. Különösen érdekes ez abból a szempontból, hogy a perjog akkor folyó kodifikációja éppen az egységes perjogi mechanizmus mellett tette le a voksot.¹³ Jogvesztő perindítási határidő [DH1. 8. § (1) bek.], eljárást lassító intézmények, így különösen hiánypótlás (!) kizárása [DH1. 7. § (7) bek.], kézbesítési szabályok eltérő jellege

¹⁰ Felmerül a kérdés, hogy vajon a vélelem anyagi jogi, vagy eljárásjogi intézmény, esetleg a kettő együtt? Jelen esetben az anyagi jogi jelleg azért domborodik ki, mert anyagi jogi intézményhez kapcsolódik a vélelem. Kétségtelen azonban, hogy e vélelem csak akkor tud – az önkéntes teljesítéstől eltekintve – érvényesülni, ha azt eljárásjogi kényszereszközök, a bíróságok útján kényszeríti ki az állam. (A felvetést köszönöm BODZÁSI BALÁZS szerkesztő lektornak.)

¹¹ Itt utalunk arra a véleményünkre, amely rámutat a csoportos keresetek népszerűtlenségére mindaddig, amíg az anyagi jog átalánykártérítéssel vagy más hasonló egyszerűen bizonyítható igénnyel nem teszi racionálissá a csoportos per indítását. Ld.: UDVARY SÁNDOR: *Pro actione collectiva*. Budapest, Patrocínium, 2015, 179–187.

¹² Ha bármelyik oknál fogva a tisztességtelenség vélelme megáll, irreleváns, hogy a többi ok tekintetében alapos-e a felperesi hivatkozás.

¹³ VARGA ISTVÁN: Egység és sokféleség a perrendi kodifikációba. In: VARGA ISTVÁN – NÉMETH JÁNOS (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2014, 19–49.

[DH1. 7. § (5) bek.], a bizonyítási kioktatás kötelező mellőzése [DH1. 7. § (6) bek.] és más szabályok – mind-mind azt szolgálták, hogy rendkívül szoros határidő mellett, az eljárásjogi garanciák csökkentése útján intézze el a bíróság ezt a szerződési tömegeket érintő kérdést.

Megjegyezzük, hogy a garanciák léte éppen azt a szigorú rendet adja, ahol az eljárás amiatt lehet lassabb az elvártnál, mert ki kell méríteni a felek jogvédelmét szolgáló kötelezettségeket. Különösen szembeötlő ebből a szempontból a bizonyítási teherre való kioktatás törvényi mellőzése a perben. A korábbi Pp. kardinális rendelkezése – és sokszor az eljárás megismétlését eredményező eljárási hiba volt –, hogy az eljáró bíróság a per eldöntése szempontjából jelentős bizonyítási kérdések körére és a bizonyítási teherre a felsőbb bíróság megítélése szerint nem megfelelően oktatta ki a feleket.¹⁴ Bár az eljárást ez lassíthatta, a tisztességes eljárás egyik alapvető elemének volt ez tekinthető – a felet nem lehetett tudatlanságban tartani arról, hogy mit tart a per eldöntése szempontjából fontosnak és miképpen a bíróság. E kioktatási kötelezettség *ex lege* mellőzése ebben a perben arra utalt, hogy a jogalkotó az időszerűséget és az ítéletben jelentkező eredmény véglegességét magasabbra értékelte, mint az említett garancia tartalmát.

Az aggályt részünkről az okozza, hogy olyan társadalmi válsághelyzetben tette ezt meg a jogalkotó, amelyben a pénzüzetekkel szemben éppen a tisztességtelenség vádja fogalmazódott meg, a korábban törvénybe nem ütköző gyakorlatuk vált *ex lege* vélelem által tisztességtelenné.¹⁵ Ez a megoldás azt mutatja, hogy a jogalkotó számára az eljárási garanciák inkább akadályt képeznek, mint a polgáraik és jogi személyeik alapvető eljárási jogai. Márpedig véleményem szerint pontosan ez a funkciójuk: az eljárási garanciák eltávolítják a vitától az államot a magánfelek egymás közti perlekedésében, szigorú „táncrendet” írnak elő a felek eljárási pozícióinak kiegyensúlyozására, amelyben az államnak általában nincsen érdekeltsége.¹⁶ Ezt az egyensúlyt a politikai beavatkozás természetesen megbonthatja, azonban

¹⁴ A kioktatási kötelezettség teljesítésével kapcsolatban részletesen lásd: 1/2009. (VI. 24.) PK véleményt a Polgári perrendtartás tájékoztatói kötelezettségre vonatkozó szabályainak alkalmazásával kapcsolatos egyes kérdésekről

¹⁵ Azt sem szabad azonban elfelejteni, hogy ha a fogyasztó lenne a felperes, akkor egy olyan szakkérdésben terhelné őt a bizonyítási teher, amelyhez semmiféle szakértelemmel nem rendelkezik, szemben a professzionális piaci szereplő pénzüzetekkel, aki rendelkezik. (Az észrevételt köszönöm a szerkesztőnek!) Ez, mint jogpolitikai megfontolás tökéletesen illusztrálja azt a lentebbi nézetemet, hogy az állam, a jogalkotó a semleges kezelés kívánalmával szemben igenis figyelembe veszi a szerződési felek szociális helyzet szerinti különbözőségét (itt a pénzüzetek professzionalizmusát), és a perjogi helyzetükben is tükrözi – hátrányukra – azt.

¹⁶ A szociális per alagondolata sem az, hogy az államnak a per tárgyához volna kötődése, hanem az, hogy a per mint társadalmi jelenség szabályozásában, közérdekű célokra való alávetésében van – a liberális perszemlélethez képest – érdekeltsége. FRANZ KLEIN: Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprozeßreform. *Juristische Blätter*, XIX. Jahrg., 1890, 44–52, XX. Jahrg., 1891, 1–9.

ez egyrészt ragadós abban az értelemben, hogy a nehezen kimunkált garancia így csökkentett tartalma arra indíthatja a jogalkotót, hogy szélesebb körben is eltekintsen attól. Ha a példa elterjed, a garanciák csökkentése válik trenddé, általánossá válhatnak az eredetileg átmenetinek szánt eszközök. Másrészt, a kiegyensúlyozott polgári pernek része a bíróság előtti egyenlőség elve is, amely magában foglalja az azonos törvények követelményét. Minél többször tesz kivételt a jogalkotó a mindenkire egyformán érvényesülő garanciák alól, s különösen ha meghatározott csoportok (itt éppen a pénzüzetek) válnak alanyaivá a csökkentett garanciáknak, akkor a későbbiekben egyre kisebb ellenállás mutatkozik más csoportok kiemélése ellen e garanciák alól. Mélyen egyetértünk az egységes polgári pertípus indokoltságával,¹⁷ még akkor is, ha már az új Pp. tekintetében is vannak kivételes pertípusok, a pertárgy specialitásával indokolt körben.

A megoldás különlegessége más oldalról is vizsgálható. Mindenekelőtt az ötlük szembe, hogy e tömeges perlési eszköz még azelőtt valósult meg, hogy az új Pp. bevette volna azt – egyébként ilyen célra alkalmatlan formában.¹⁸ A perjogi szituáció is kivételes, mivel nem az alperesi oldalon szoktak tömegek állni, hanem a felperesi oldalon, itt azonban az alperesi fogyasztói érdekeltek helyett az állam került alperesi pozícióba, mintegy összefoglalva az alperesi érdekeket a saját „személyében”. Ez a szubsztitúció véleményem szerint az eszköz politikai jellegét támasztja alá, mivel az állam a fogyasztók magánjogi jogait és érdekeit vette át ebben a perben.

Figyelemre méltó, hogy sem a DH1-ben, sem annak indoklásában a közérdek nem tűnik fel, így közérdekű perlésnek nehezen lenne besorolható ez a különös eszköz. Persze a jogalkotó ma, a közérdekű perek szabályozottsága idején már egyszerűen közérdekűnek minősíthetné az ilyen (ehhez hasonló) pert, azonban a DH1 megalkotása idején ez a perjogi kategória összefoglalóan még nem volt szabályozva, ezért nem is kellett a jogalkotónak ezzel az egyébként racionálisan

¹⁷ VARGA: i. m., 19–49. Az egységes pertípus főszabálya nem jelenti a különleges perek kizártságát, azonban a különleges perszabályok indokoltságát a jogalkotónak a per tárgyának vagy alanyának (címezettjének) személyében meglévő, jogpolitikailag kiemelten jelentős okkal kell alátámasztania. Így pl. a sajtóban való hamis tény állítást a sajtó-helyreigazítási különleges per e szűk körben hivatott orvosolni (figyelemmel a sajtó társadalmi tényterjesztő funkciójára), de az ugyanezt a személyt sértő személyiségi jogi igény tekintetében (figyelemmel a személyiségi jogsértések szétága-zó jellegére, aminek csak egy kis része a becsület megsértése) már nincsen különleges per. Példa lehet a váltóper is, amely a speciális értékpapírjogi viszony, a speciális tárgy védelmét szolgálja – de nem különleges per formában, hiszen a gyorsító szabályok mértéke nem éri el azt a mennyiségi és minőségi szintet, ami miatt a különleges perbe való szervezése indokolt lett volna.

¹⁸ A kollektív igényérvényesítési eszközökről ld. HARSÁGI VIKTÓRIA: Kollektív igényérvényesítés. In: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SÜLYOK GÁBOR (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Polgári eljárásjog rovat, rovat szerkesztő: HARSÁGI VIKTÓRIA). <http://ijoten.hu/szocikk/kollektiv-igenyervenyesites> (2022), UDVARY SÁNDOR: A közérdekű és társult perek a polgári perrendtartásban. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/5. szám, 221–230.

nehezen indokolható lépéssel legitimálnia a döntését. Kimondott közérdek nélkül lépett az állam a magánjogi igényérvényesítő helyettesi pozíciójába – és a fogyasztók, nyilván, nem kifogásolták azt.

A devizahitelezésből fakadó válság megoldásában a perjog kisebb, de jelentős szerepet játszott azáltal, hogy eszközt biztosított az állam részére a tömeges probléma egyszeri úton való kezelésére. Ekkor azonban a perjog önállóan nem volt alkalmas a helyzet kezelésére, csak az anyagi jogi szabály, a vélelem tényleges érvényre juttatása¹⁹ speciális eszközként volt szerepe a jogalkotói törekvésekben.

A következő jelentős válság idején maga az eljárásjog is ostrom alá került – természetesen a társadalom más szféráival együtt.

3. Tárgyalás²⁰ a Covid idején

A tanulmány e második egysége egy másik, az egészségügyi veszélyhelyzettel²¹ kapcsolatban felmerült részkérdést, a tárgyalás kérdéskörét elemzi. A Covid-19-világjárvány hatásaival szintén foglalkoztak már tanulmánykötetek²² és cikkek, ugyanakkor megítélésem szerint a tárgyalásra eddig kisebb figyelem hárult,²³ mint

¹⁹ A vélelem anyagi vagy eljárásjogi jellegéről ld. 10. lj.

²⁰ A tárgyalás perjogi fogalmának történeti és jogirodalmi összefoglalását lásd BARTHA (2022): i. m., 35–41.

²¹ Az egészségügyi veszélyhelyzet gazdasági jogra gyakorolt hatásáról lásd BODZÁSI BALÁZS – CSEHI ZOLTÁN (szerk.): *A Covid-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023. Elérhető a Magyar Jogász Egylet honlapján (<https://jogaszegylet.hu/tudastar/>). (Utolsó letöltés: 2023. augusztus 28.)

²² RIXER ÁDÁM (főszerk.): *Glossa Iuridica. Jog és vírus*. 2020. VII. különszám (https://ajk.kre.hu/images/doc6/PR/Glossa_Iuridica_Kulonszam.pdf), RIXER ÁDÁM (főszerk.): *Glossa Iuridica, Vírus és etika*, 2021/VIII. különszám. (https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/Glossa_iuridica_2021_kulonszam.pdf), GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR OLIVÉR (szerk.): *Jogi diagnózisok. A Covid-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudomány Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, L'Harmattan, 2020., GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR OLIVÉR (szerk.): *Jogi diagnózisok II. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudomány Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, L'Harmattan, 2022.

²³ Így pl. GYARMATHY JUDIT elsősorban a kúriai ítékezésre gyakorolt hatást vizsgálta. Lásd GYARMATHY JUDIT: *Polgári perek a Kúrián a koronavírus idején*. In: BODZÁSI BALÁZS – CSEHI ZOLTÁN (szerk.): *A Covid-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023, 171–198.; TIMÁR BALÁZS a kihívásokra általában koncentrált. Lásd TIMÁR BALÁZS: *A polgári igazságszolgáltatás kihívásai Magyarországon a koronavírus-járvánnyal összefüggésben*. In: GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR OLIVÉR (szerk.): *Jogi diagnózisok. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, L'Harmattan, 2020, 111–126.

azt annak polgári perjogi jelentősége indokolná. A mások által elemzett jogi szabályozási folyamatot ezért csak kisebb részben érintve, magunk erre fókuszálunk.

3.1. Kényszerű leállás – különleges ítélkezési szünet

A Kormány 2020. március 11-én – észlelve az egyre súlyosbodó egészségügyi kockázatokat – egészségügyi veszélyhelyzetet rendelt el. Ekkor még csak bízhattunk abban, hogy a tárgyalás Covid idején nem élethosszig tartó kísérőnk lesz, mint a szerelem kolera idején...

A kihívás jogi szempontból is óriási volt, mivel ilyen jellegű krízissel jogrendünk generációk óta nem szembesült, a rendszerváltás óta pedig komoly hangsúly volt a jogállami működés biztosításán. Az Alaptörvény ugyan ismert különleges jogrend-típusokat, azonban azok alkalmazhatósága az adott körülmények között korlátozott volt.

Az elsődleges cél az emberi élet és egészség védelme volt. Ilyen helyzetben az állami működés, benne a polgári igazságszolgáltatás folytonosságának fenntartása ugyan prioritás maradt, de csak a kockázatok megfelelő felmérését követően lehetett egyáltalán elgondolkodni azon: milyen intézkedések szükségesek és elégségesek e két egymásnak részben ellentmondó cél megvalósítása érdekében.

Ellentmondónak tételeztük ezeket a célokat és elméleti szempontból annak is tartjuk. 2020 márciusában a jogalkotó alig rendelkezett információkkal a pandémiás helyzet valódi veszélyeiről, a potenciális mortalitásról, a személyes kontaktus vírus-terjedésben játszott szerepéről. A világszintű, a regionális és a nemzeti egészségügyi szervezetek tettek akár egymásnak ellentmondó nyilatkozatokat, különböző orvosi szakvéleményekre, projekciókra alapozva javasoltak eltérő szigorúságú intézkedéseket. Az első kormányzati reakció hazánkban ezért egy az ismeretlen kockázatokat inkább túlértékelő, kemény válasz volt, ami a kijárási tilalommal, mint mobilitást korlátozó intézkedéssel kívánta elejét venni a szociális interakciónak, mint kockázati tényezőnek.

Ugyanakkor a társadalmi viszonyok, s különösen a polgári per lényegi eleme a közvetlen, sokszor fizikai kapcsolaton alapuló találkozás, információcsere. Perjogász elődeink²⁴ hosszú évtizedeken át küzdöttek a nyilvánosságon, közvetlenség-

²⁴ ÖKRÖSS BÁLINT: *A törvénykezés reformja, A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság alapján javaslatul a polgári perrendtartáshoz*. Budapest, Franklin Társulat, 1880.; EMMER KORNÉL: *Törvényjavaslat a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elvein alapuló polgári törvénykezési rendtartás tárgyában*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1885.; MAGYARY GÉZA: *A szóbeliség és közvetlenség alapelvei az új polgári perrendtartásban*. *Jogtudományi Közlöny*, 1912/40. szám, 348–349.

gen és szóbeliségen alapuló perrendtartásért, annak minden elméleti és gyakorlati előnyét kiemelve. Ugyan a nemzetközi irodalom a 20. század utolsó harmadára már inkább egyensúlyi helyzetet próbált találni például a szóbeliség és az írásbeliség megjelenése tekintetében²⁵ – amely utóbbi elv nyilvánvalóan a közvetlenség rovására, személyes, humán-interakció nélküli információátadásra koncentrál, szemben a szóbeliség elvével. A Pp. kodifikációja idején mégsem volt kérdéses a szakmai közönség és a jogalkotó számára, hogy a közvetlenség és szóbeliség, a személyes emberi kapcsolódást igénylő két alapelv továbbra is meghatározza az eljárásjog egészét, még ha kissé el is tolódva bizonyos pontokon az írásbeliség, a közvetlenség felé. A polgári per alapvető, az egész törvényt átszövő garanciája tehát olyan magatartást várt el a polgároktól, amelynek lehetőségét az állam egészségvédelmi okokból – alkotmányos keretek között – megtagadta tőlük. Az ellentmondás feloldása időt és megfontolást igényelt.

A 40/2011. (III. 11.) Korm. rendelettel elrendelt egészségügyi veszélyhelyzet még csak kezdeti lépés volt. Három nappal később, március 14-én jelent meg a 45/2020. (III. 14.) Korm. rendelet, amely már tartalmazott rendelkezést a polgári eljárások tekintetében: 1. §-a szokatlan módon a javaslatot tevő személyeket (a Kúria elnöke, az Országos Bírói Hivatal elnöke és a legfőbb ügyész) felsorolva elrendeli a rendkívüli ítélkezési szünetet. A rendkívüli ítélkezési szünet jogi tartalma nem volt pontosítva, mintegy kényszermegoldásnak volt tekinthető, s mindössze bő két hétig tartott.

Bár az ítélkezési szünet a Pp. egyik bevett intézménye (Pp. 148. §), alkalmas volt arra, hogy a határidők folyását megakassza, a tárgyalások kitűzését – ezzel a közvetlen kontaktust – kizárja, sok eljárási cselekményre, különösen a személyességet igénylőkre (pl. végrehajtási eljárásban) a törvényi kizárás miatt nem volt alkalmazható.

Nem volt az sem világos, hogy személyes jelenléti tárgyalás nélkül az eljárások egyáltalán hogyan folytathatók. A jogalkotónak olyan megoldást kellett keresnie, amely az eljárások folytatását lehetővé teszi a fertőzésveszély kizárásával, minimalizálásával. Ezt a technikai fejlődés által biztosított eszközök tették lehetővé, de azok perrendi becsatornázása a járványt megelőző évtizedben meglehetősen lassan zajlottak. Tulajdonképpen kijelenthető, hogy a járvány sokkhatása többet tett az eljárások elektronizálásáért, mint az azt megelőző évtizedben bármi.

²⁵ DIETER LEIPOLD: *Oral And Written Elements Within The Introductory Phase Of Civil Procedure* <https://www.uv.es/coloquio/coloquio/ponencias/5oraleip.pdf> (2023.01.10.); MAURO CAPPELLETTI: *Procédure orale et procédure écrite: Oral and written procedure in civil litigation*. Milano, A. Giuffrè, 1971.; CAPPELLETTI MAURO – KOCH KLAUS-FRIEDRICH – WEISNER JOHN – GARTH BRYANT: *Access to justice*. Milano, Sijthoff and Noordhoff, 1978–1979.; MICHELE TARUFFO: *Orality and Writing as Factors of Efficiency in Civil Litigation*. In: FREDERICO CARPI–MANUEL ORTELLS RAMOS (szerk.): *Oral and Written Proceedings: Efficiency in Civil Procedure vol. 1: General Reports and National Reports*. Valencia, Universitat de Valencia, 2008, 185–204.

3.2. Óvatos lépések – közvetett eljárási cselekmények

Tartósabb és az állami működés, valamint az egészségvédelem szempontjai között jobban egyensúlyozó megoldást a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény, valamint az az alapján született 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet (továbbiakban: VEIR I.) hozott. VEIR I. az akkor már világos egészségügyi követelményekhez igazodva lényegében a személyes tárgyalást kiiktatta a perből. Ennek elsődleges módja – ha erre a lehetőség adott volt – az elektronikus hírközlő hálózat útján megtartott tárgyalás (sic!)²⁶ volt [VEIR I. 21. § (3) bek.]. Ilyen eszköz útján tartott meghallgatásra a jogi képviselővel eljáró fél fel lehetett készülve. Sok esetben azonban magukon a bíróságokon is szűk volt a keresztmetszet, valamint azt is észlelte a jogalkotó, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró feleknél sokszor a képesség is hiányzott az elektronikus út igénybevételére.

Két olyan jogi problémát azonosíthatunk, amelyek a jogalkotó jó szándéka dacára értelmezési nehézségeket okoztak. Elsőként: a Pp.²⁷ 608. § (1) bekezdése az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvényre (továbbiakban: E-ügyintézési törvényre) való utalással a beadványok elektronikus úton történő előterjesztését teszi kötelezővé vagy választhatóvá (Pp. 605. §) a peres eljárás folyamán.

A Pp. a meghallgatásról is külön fejezetben (!) rendelkezik – elméleti szempontból nagyon helyesen nem tárgyalásnak nevezve azt. Álláspontom szerint ez is hangsúlyozza azt az elvi különbséget, hogy a tárgyalás a közvetlenség elvét a maga teljességében lehetővé tévő tradicionális kommunikációs forma. Önmagában az, hogy a videó- és hangkapcsolatot lehetővé tévő, akár még zárt kommunikációs csatorna is áll rendelkezésünkre a szóbeli nyilatkozatok megtételére, nem jelent teljes azonosságot a személyes jelenlét közvetlenségével. Különbség például a közvetlenség szempontjából, hogy a tradicionális tárgyaláson a személyazonosság ellenőrzését követően nem kell ellenőrizni a „kapcsolat” folyamatosságát és sértetlenségét, hiszen az a személyes jelenlétből fakadóan fennáll.

Az elektronikus úton történő meghallgatást a bíróság elrendelheti kérelemre vagy hivatalból, végzése azonban pervezető, fellebbezéssel nem támadható végzés.

²⁶ Jelentősége van annak, hogy a VEIR I. a „tárgyalás” kifejezést használja – álláspontom szerint dogmatikailag helytelenül.

²⁷ S ezzel egybehangzóan a régi Pp. (1952. évi III. törvény) hatálya alá tartozó eljárásokban.

Az E-ügyintézési törvény ugyanakkor egészen 2022. január 1-jéig nem tartalmazott rendelkezést a videótechnológiás úton történő kapcsolattartási módról, ráadásul amikor ezek a rendelkezések hatályba léptek, az E-ügyintézési törvény 17/D. §-a eleve kizárta azok alkalmazhatóságát a polgári peres és nemperes eljárásokban! Másképpen megfogalmazva: a nem írásbeli kommunikációra vonatkozó elsődleges rendelkezés a polgári perben sem az egészségügyi veszélyhelyzet idején, sem most nem az E-ügyintézési törvényből, hanem a Pp.-ből magából fakad, a veszélyhelyzet idején természetesen az idevágó tárgyú kormányrendeletek speciális szabályainak figyelembevételével.

Mindebből az a kérdés is adódik, hogy önmagában a kötelező elektronikus úton történő kapcsolattartást – ami az írásbeli kommunikációra bizonyosan kötelező – lehetővé tévő jogszabály automatikusan kiterjed-e a videótechnológiás – a Pp. szóhasználata szerinti az elektronikus hírközlő hálózat útján megtartott – meghallgatás kötelező elrendelhetőségére? Álláspontom szerint nem, mivel a két rendelkezés tárgyi hatálya nem azonos.

Ennél is érdekesebb, hogy a VEIR I. az elektronikus hírközlő hálózat útján megtartott tárgyalásról beszél [21. § (3) bek.], így viszont konkrétan ellentétben áll a Pp. fentebb elemzett, dogmatikailag helyes megoldásával, ami elkülöníti a személyes, klasszikus tárgyalást a megengedhető elektronikus meghallgatástól. Meglátásom szerint a jogalkotó – ha szándékos volt a fogalomhasználat, ahogy azt feltételeznünk kell – azt jelezte a meghallgatás helyett (érdemi) tárgyalás szóhasználatával, hogy az ilyen úton tartott meghallgatás teljes mértékben ki tudja váltani a klasszikus, jelenléti tárgyalást. Ez olyan jogpolitikai döntés, amit a jogalkotó alkotmányos keretek között meghozhat, s bár az Alkotmánybíróság előtt vizsgálat tárgya nem volt ez a rendelkezés, az életvédelmi szempontok erőssége miatt véleményem szerint ez a szabály kiállta volna az alkotmányosság próbáját is – a speciális körülmények között. Az általános igazságszolgáltatási rendszerben azonban már lennének aggályaink afelől, hogy tehető-e egyenlőségjel az elektronikus úton történő meghallgatás és a jelenléti tárgyalás között, ahogyan a Pp. általános szabálya helyesen nem is ekként hivatkozik rá.

A VEIR I. más olyan könnyítő rendelkezéseket is tartalmazott, amelyek a jogi képviselő nélkül eljáró feleknek az igényérvényesítést megkönnyítették. Így például eltekintett a kötelező formanyomtatvány alkalmazásától (24. §), illetve vizszautasítást csak teljeskörű hiánypótlást követően tett lehetővé (25. §). Ugyanakkor a szóbeli perfelvételi tárgyalás lehetősége ebben az időszakban megszűnt: a bíróság csak írásbeli úton folytathatta le a perfelvételt – ami éppenséggel elnehezítette a jogban járatlan felek helyzetét. Az ítélet csak tárgyaláson kívül volt meghozható, egyezséget írásbeli nyilatkozatok alapján, tárgyaláson kívül is jóvá lehetett hagyni.

A perorvoslati eljárásokban kisebb változások történtek: kizárta a jogalkotó a fellebbezési és felülvizsgálati eljárásban²⁸ a tárgyalás tartása kérésének lehetőségét. Ha korábban kitűzték a perorvoslati tárgyalást, a bíróság az elsőfokú eljárás akadályoztatási szabályainak alkalmazásával járt el, vagyis a tárgyalás ekkor sem volt megtartható, de az eljárás akadályoztatása megállapításra került és csak e helyzet megszűnését követően volt lehetőség a tárgyalás megtartására, a perorvoslati kérelem érdemi elbírálására.

Jelezni kell, hogy a veszélyhelyzeti intézkedések a nemperes eljárásokat is érintették. Így pl. a közjegyzői fizetési meghagyásos eljárásokat, valamint a szociálisan elnehezülő helyzetben lévő polgárok sokaságát érintő végrehajtási eljárásokat is speciális szabályok alá vetették, védendő egészségüket és vagyoni helyzetüket.²⁹

3.3. *Lexodus – az első intézkedési hullám kivezetése*

Az első járványhullám kezelésének sikere vélhetően az azonnali és szigorú korlátozásoknak is betudható, de ezek az intézkedések a gazdaság és az általunk elemzett igazságszolgáltatás működését is komolyan akadályozták. Emiatt megszületett a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről szóló 2020. évi LVIII. törvény (Kivezető tv. – Lexodus), ami máig hatályban van – nyilvánvalóan változott tartalommal.³⁰

A törvény részben átmeneti kivezető szabályokat mondott ki (mint pl. a korábban befejezett perfelvételi tárgyalások anyagának felhasználhatósága, 137. §), de tartalmaz olyan, ma is hatályban lévő rendelkezést, amely a VEIR I. szabályait részben megtartja, részben némileg felpuhítja.

Hatályban maradt például az a rendelkezést, amely szerint tárgyalást járványügyi okokból elektronikus hírközlő eszköz útján is meg lehet tartani [138. § (1)]. Bevezette továbbá a nyilvánosság tárgyalásról való kizárásának egy új okát: a járványügyi indokoltságot. Fenntartotta a jogban járatlan feleket védő azt a rendelkezést,

²⁸ Bár a perújítás ma perorvoslatként funkcionál, mivel legtöbbször az elsőfokú eljárás szabályainak alkalmazásával kell lefolytatni, kihagyása e felsorolásból érthető. Különösen érthető, ha figyelembe vesszük, hogy az 1911. évi I. törvénycikk, a Plósz-féle Pp. alatt még perújítási kereset (563. §) volt ez az intézmény.

²⁹ Lásd így az 57/2023. (III. 23.) Korm. rendeletet, amely számos, a végrehajtási eljárást korlátozó intézkedést vezetett be, segítve az adósok, de a másik oldalról nehezítve a hitelezők helyzetét. Lásd még ZAVACZKY MÁRK: Veszélyhelyzeti jogalkalmazás a végrehajtási eljárásokban. *Glossa Iuridica*, 2020-es különszám, 137–144.

³⁰ Olyan anyagi jogi rendelkezések, mint pl. a 9–17. §-okban elhelyezett fizetési moratórium alkalmazási ideje már lejárt, de a korábbi anyagi jogi cselekmények jogszerűségét a még hatályban lévő jogszabály biztosítja.

amely a formanyomtatványok használatát immár nem kötelezővé, csak lehetővé tette. Fennmaradt az a szabály is, amely a visszautasítást csak hiánypótlás után engedélyezte. (140. §)

A törvény legfontosabb rendelkezése azonban – amely csak közvetve olvasható ki a normaszövegből, mégpedig azáltal, hogy a törvény nem tartalmaz ilyen speciális, tehát az általános Pp.-rendelkezéstől eltérő szabályt – a tárgyalás megtarthatósága.³¹ Mivel az akkori járványügyi állás szerint a személyes kontaktust a jogalkotó már nem tekintette jelentős veszélynek, visszaállította a Pp. általános rendjét, kiegészítve a fentebb említett „puhított” szabályokkal. Amelyek a későbbi hullámokban jól is jöttek.

A törvény kivezetett továbbá a nemperes eljárások tekintetében is számos korlátozó intézkedést, de egyben korlátozta az adott nemperes eljárásokban végezhető cselekmények körét, általában szociálpolitikai megfontolásokból. (Ld. így a törvény 60–63. címeit a bírósági végrehajtásról, egyes bírósági nemperes eljárásokról, a csődeljárásról, a cégeljárásról.)

3.4. VEIR II. és tárgyalás

Az első járványhullámot követő nyár 2020-ban a kivezetett korlátozások jegyében, várakozással telt. A 2020. őszi második, már magasabbra csapó hullám nem indokolt az igazságszolgáltatás területén különös intézkedést a jogalkotó döntése szerint, de az ebbe beleérő, már jelentős áldozatokkal és veszélyekkel járó harmadik hullám³² elhozta a szigorított védekezés szükségességét. A veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről szóló 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet (VEIR II.) újra bevezetett a polgári eljárásjogot érintő korlátozásokat, immár az ismert módszertannal.

A perfelvételi tárgyalás megtartása ki volt zárva, csak írásbeli perfelvételre kerülhetett sor.³³ Érdemi tárgyalást elektronikus hírközlő eszköz útján is meg lehetett tartani, ennek hiányában írásbeli bizonyítás folyt. Ha mégis személyes közremű-

³¹ Eltekintve az átmeneti szabályok által lehetővé tett korlátozástól, lásd 143. §.

³² UZZOLI ANNAMÁRIA – KOVÁCS SÁNDOR ZSOLT – PÁGER BALÁZS – SZABÓ TAMÁS: *A hazai COVID-19-járványhullámok területi különbségei*. KSH Területi Statisztika, 2021. <https://doi.org/10.15196/TS610302> (Utolsó letöltés: 2023. január 11.)

³³ Nemzetközi trend, hogy az osztott tárgyalási rendszerekben az előkészítést (perfelvételt) a jogalkotó a rugalmasság jegyében tereli az elektronikus út felé, háttérbe szorítva a személyes jelenlétet és a közvetlenséget, s ez akár az érdemi/főtárgyalásra is vonatkozhat. Ld. így az ELI/UNIDROIT Model Rules on Civil procedure-t. Rule 61. (2) Case management hearings may be held in person. If appropriate the court may proceed in written form or use any available electronic means of communication.

ködést igénylő cselekmény lett volna indokolt és az írásbeli anyagok beszerzése nem volt elégséges, a bíróság végzésében akadályoztatást állapított meg, amely tartama az akadály elhárultáig, vagy a szigorított védekezés végéig tartott, s ennek tartama a határidőkbe nem számított bele. A perorvoslati eljárásokban tárgyalás tartása nem volt kérhető, korábban kitűzött tárgyalás esetén sem (VEIR II. 22–28. §§). E szabályok lényegében a VEIR I. tartalmát léptették ismét hatályba, egy figyelemre méltó kivétellel, amely azonban magasabb szintű jogszabályban megmaradt.

A jogban járatlan felek számára kedvező szabályt, amely szerint a formanyomtatványok mellőzhetők és visszautasításra csak teljes hiánypótlást követően kerülhet sor, a Kivezető tv. 140–143. §§-ai tartalmazták. A VEIR II. ezért nem tartalmazott rendelkezést e tárgykörre vonatkozóan. Ráadásul időközben megszületett és hatályba is lépett – igaz, a Kivezető tv. és a szigorított védekezésre irányadó jogszabályok által körbezártva – a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról szóló 2020. évi CXIX. törvény (Ppn. I.), ami számos ponton, így a formanyomtatványok mellőzhetőségével és a keresetlevél visszautasítása szigorán enyhítve, maga is módosította az általános perrendi szabályokat.³⁴

A VEIR II. 2021. november 30.-áig volt hatályban, hatályvesztésével azonban nem a Pp., hanem a Kivezető tv. speciális szabályai tértek vissza elsődlegesen. Kétségtelen, hogy e szabályok immár csak néhány eltérést tartalmaznak (tárgyalás elektronikus tartása és nyilvánosság kizárása járványügyi okból, eljárási cselekmények korlátozása járványügyi intézkedés hatálya alatt álló területen). Nem tartalmazzák viszont a perorvoslati eljárásokban a tárgyalás kizártságát, így ebben a tekintetben az általános perrend hatálya helyreállt. A jogalkotó azonban kellő óvatossággal hatályban tartja a Kivezető tv.-t, melynek jelenleg még olyan módosítása is látható, amely majd csak 2026. január 1-jén lép hatályba! A különleges jogrend zárványa *dormant*, várja a bizonytalan jövőt, immár többszöri jogalkotási tapasztalat alapján.

4. A válsághelyzet normalizálódása – következtetések a jövőre

A legutóbbi, egészségügyi válsághelyzet csitulni látszik, s bár újabb veszélyhelyzet hatálya alatt íródik jelen tanulmány is,³⁵ valamint a gazdaság felett is felhők gyűl-

Rule 64. The Final Hearing (1) In so far as practicable, the final hearing should be concentrated. A concentrated final hearing may be adapted to the use of electronic communication techniques.

³⁴ UDVARY SÁNDOR: Az I. Pp. novella és hatása az elsőfokú eljárásra. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/3. szám, 129–139. <https://doi.org/10.48040/PL.2022.1.14>

³⁵ Lásd az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek az elhárítása és kezelése érdekében

nek, ez utóbbi az igazságszolgáltatás működésének rendjét nem érinti – egyelőre. Az itt elemzett válságok tanulságai viszont levonhatók.

Első tanulság számunkra, hogy a jogalkotó nem tudott felkészülni az ismeretlenre. A gazdasági világválságot követően öt évbe tellett, mire a jogalkotó a devizaperek által fokozatosan ránehezedő nyomásra a tömegper megoldását választotta. S az egészségügyi válsághelyzet tekintetében: a 2020 márciusában már öt hónapja terjedő koronavírus csak akkor indukálta az igazságügyi (és minden más jogterületi) jogalkotást, amikor a veszélyek politikai felismerése megtörtént. A jogalkotó ugyanakkor csak korlátozott³⁶ ismeretekkel, tervvel rendelkezett arra nézve, hogy a pandémiával összefüggő különleges jogrendnek milyen konkrét intézkedéseket kell mintegy automatizmusként kiváltania.³⁷ A jogpolitika – politika, így kritikánk éle sem túlzott, hiszen ezért a felelősséget a jogalkotó politikai szinten viseli. Ugyanakkor a jogtudománynak abban elől kell járnia, hogy absztrakt megoldási javaslatokat tegyen le a jogalkotó asztalára, amelyekből válogathat hasonló veszélyhelyzet előállása esetén. A megoldási javaslatoknak az előrelátás korlátaival együtt elvi szinten kell tudni válaszolni azokra a kérdésekre, hogy adott típusú veszélyhelyzet milyen választ igényel az adott szabályozási területen, így pl. a pandémia vagy éppen egy az ország területét nem érintő háború milyen jellegű konkrét intézkedéseket kíván, illetve tesz lehetővé az alkotmányos keretek között.

Következő tanulság, hogy a válságreakciók általában a garanciákat csökkentik. A devizaválság idején, ahogy láthattuk, az általános pertípustól eltérő, jelentősen gyorsított, garanciáitól nagyban megfosztott perrel érte el a jogalkotó az általa kívánt – anyagi jogba foglalt – célt. A pandémiás helyzet a perjog szívéig hatoló lényeges tartalmat veszélyeztette: a közvetlenség, nyilvánosság elve vált egészségügyi okok miatt korlátozandóvá. A polgári igazságszolgáltatás működését elsősorban olyan intézkedések érintették, amelyek a személyes kontaktus minimalizálását

veszélyhelyzet kihirdetéséről és egyes veszélyhelyzeti szabályokról szóló 424/2022. (X. 28.) Korm. rendeletet.

³⁶ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 2019. december 31-én hatályos állapota III. Nép-egészségügy fejezet 6. Járványügy címe lényegében mindazoknak az intézkedéseknek a lehetőségét tartalmazta, amelyeket a jogalkotó 2020-ban elrendelt, azonban azoknak a jelentős ismeretlen veszély által indokolt hatóköre, az intézkedések gyorsasága iránti igény, azok teljes társadalomra való kiterjedése volt az a minőségi újdonság, amit nemcsak Magyarország, de világszinten más államok sem tudtak előre tervezni. Hozzáteszem, az intézkedések szigorát a társadalom éppen a veszély nagysága miatt viselte el, s ez önmagában igazolja azt, hogy az állam ilyen drákói intézkedéseket az általános jogrendbe nem tudna jelentős ellenállás nélkül bevezetni.

³⁷ Érdekes tény ugyanakkor, hogy az intellektusa miatt sokak által kritizált George W. Bush, az USA 43. elnöke 2005-ben egy a spanyolnátha történetét elemző könyv elolvasása után szövetségi programot kezdeményezett a hasonló világválságok elleni védekezés előkészítésére <https://abcnews.go.com/Politics/george-bush-2005-wait-pandemic-late-prepare/story?id=69979013> (Utolsó letöltés: 2023. január 11.) E program dacára az USA járványügyi védekezése is messze volt a tökéletestől...

célozták. A legelső védelmi lépések azt illusztrálták, hogy közvetlenség nélkül nem is tudta elképzelni a jogalkotó a peres eljárásokat – az ítélezési szünettel lényegében megállította a pereket. Az intézkedés súlyossága dacára számunkra ez egy lényeges felismerés: helyeseljük a jogalkotónak azt az álláspontját, hogy ha a peres eljárás legalapvetőbb elvei, ezek között a közvetlenség és a nyilvánosság³⁸ nem alkalmazhatók egészségügyi okokból, akkor mindaddig, amíg enyhébb megoldást nem talál a jogalkotó, ezek nélkül a pereket nem célszerű folytatni engedni.

A következő felismerés, hogy mindig található olyan megoldás, amely a külső kényszernek – akár a gazdasági válságnak, akár az egészségügyi veszélynek – engedve lazít a perjogi alapelveken. Ez egyik oldalról szükségszerű is, mivel az állami működés lényeges eleme – még a libertariánus megközelítés szerint is³⁹ – az igazságszolgáltatás működése. Az állam nem engedheti a tág értelemben vett jogorvoslati, a peres eljárások létét veszélyeztetni, mivel akkor lényegi funkcióját nem gyakorolná – ezért kellett a gazdasági válság idején a már jelentkező devizahitelperőzönt egy speciális összefoglalt perrel kiváltani, illetve a pandémia idején az első, hirtelen intézkedést hamar felváltania az eljárások folytatását lehetővé tévő csekélyebb korlátozásoknak. A jogalkotó kénytelen tehát az eljárások folytatását úgy megszervezni, hogy az azokban meglévő, történetileg kifejlődött garanciális elemeken lazít, amelyek az éppen aktuális veszélyhelyzettel szemben állnak. Mivel a személyes kontaktus volt a vírus terjedésének módja – s emlékezzünk az első hullámra, amikor az sem volt ismert, hogy cseppfertőzéssel vagy légi úton terjed-e az –, ezt az elvi tartalmat kellett korlátozás alá vetni anélkül, hogy maga az eljárás ellehetetlenülne. S mivel a közvetett eljárások tekintetében van – bár messzi – jogtörténeti tapasztalatunk, valamint a technikai haladásnak⁴⁰ köszönhetően a közvetlenség álcáját⁴¹ öltő új eszközök (mint audiovizuális eszközök útján tartott

³⁸ Fontos felismerni, hogy a kontradikció elve bizony alkalmazható lett volna szóbeliség és közvetlenség nélkül is, ahogy a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk rendes eljárási szabályai az iratváltáson keresztül, tárgyalás tartása nélkül rendelték az eljárást folytatni. Az írásbeli eljárás azonban a jogtörténet süllyesztőjébe került, bár hullámvész a szóbeliség-írásbeliség viszonyában azóta is megfigyelhető.

³⁹ JOHN STUART MILL: *A szabadságról*. Ford. PAP MÁRIA. Budapest, Helikon, 2020.

⁴⁰ GYARMATHY JUDIT részletesen elemzi mindazokat az intézkedéseket, amelyeket részben már korábban a bíróságok és az ügyvédség tett meg azért, hogy a veszélyhelyzeti működés a technika adta keretek között működni tudjon. Lásd GYARMATHY JUDIT: Polgári perek a Kúrián a koronavírus idején. In: BODZÁSI BALÁZS – CSEHI ZOLTÁN (szerk.): *A Covid-19 és a gazdasági jog. A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2023, 175–183. Az így felgyülemlett gyakorlat tette lehetővé, hogy ezeket a megoldásokat a veszélyhelyzet elmúltával is folytassák, ha azok célszerűnek és hatékonyak bizonyultak.

⁴¹ Meggyőződésünk, hogy az audiovizuális eszközök útján, akár zártláncú videórendszerrel folytatott meghallgatás sem elégíti ki a közvetlenség klasszikus alapvető tartalmát. Más kérdés, hogy osztozik-e a jogtudomány, a jogászai társadalom és a jogkereső közönség ebben az aggodalmunkban,

meghallgatás) állnak rendelkezésünkre, viszonylag könnyű volt azt az egyensúlyi pontot megtalálni, amely átmenetileg kielégítőnek bizonyult.

Átmenetileg. Tanulsága az is az elmúlt időszaknak, hogy a korlátozó intézkedések szükségképpen változnak idővel, az ismeretek bővülésével, a veszélyek változásával. Ezt a rugalmasságot az egészségügyi válság idején a jogalkotó tanúsította, vitatható talán az a döntés volt – ott is inkább az igazságszolgáltatási területen kívüli, általános jogrendben –, hogy a második hullám idején nem, csak a harmadik hullám felívelése környékén rendelte el újra a korlátozó intézkedéseket, amelyeket azután viszont akkor is fenntartott, amikor az egészségügyi indokok már kevésbé látszottak. Ismét hangsúlyozzuk, hogy az ilyen magatartás (jog)politikai megítélés kérdése és annak eredményességéért való felelősség is politikai, a választók értékelik. Ami azonban jogászi szempontból érdekes lehet: úgy tűnik, van határa a polgári tűrőképességnek az általános jogrendtől, az igazságszolgáltatás általános rendjétől való eltérés tekintetében. Egyes szerzők rámutattak, hogy a mindennapi életbe belevágó jogkorlátozó kormányzati intézkedések több esetben követték a polgárok által korábban felvett magatartási mintákat.⁴² A jelenség mindkét irányba hatott: a veszélyérzet enyhülésével a polgárok a jog szerint még fennálló korlátozásokat egyre inkább figyelmen kívül hagyták és visszatértek a szokásos aktivitásaikhoz. A megszokottnak, így a polgári per megszokott rendjének is van egy vonzereje, ami kényszerű eltérés esetén is visszalendíti a garanciáknak azt az ingáját,⁴³ amelyet a jogalkotó pl. egészségügyi okokból kilendített.

A kérdés immár az, hogy pontosan oda lendült-e vissza az inga, ahol a válsághelyzeti intézkedés előtt volt? A válasz nemleges. A gazdasági válsághelyzet alkalmat adott arra, hogy a kodifikáció során a közérdekű per önálló kategóriaként a perjogba beépüljön. Hasonlóképpen az egészségügyi válsághelyzet esetén a jogalkotó megragadta az alkalmat és a Ppn. I.-el beépítette az általános perrendbe azokat a változtatásokat, amelyek egyébként is értek már. Már folytak előkészítő munkálatok a kötelező formanyomtatvány-használat választhatóvá tételére, a keresetlevél visszautasításának felpuhítására, a teljes hiánypótlási elvre, a perfelvételi tárgyalás nélküli út erősítésére (amit az Ppn. I. alapján már a keresetlevélben lehet kérni), amikor azokat veszélyhelyzeti hivatkozással a pandémia kezdetén bevezették.⁴⁴ Amikor pedig a rendelkezések működőképesnek bizonyultak, a Ppn.

vagy a hatékonyságot előbbrevalónak tartja a szigorú értelemben vett közvetlenség nehézkes garanciájánál.

⁴² FERENCZ ZOLTÁN JÓZSEF: A koronavírus járvány veszélyességének észlelését befolyásoló tényezők hatása a jogkövető magatartásra. *Glossa Iuridica*, 2020-es különszám, 43.

⁴³ UDVARY SÁNDOR: Új Pp. – új Perszerkezet. *Advocat*. 2017/1–2. szám, 6–7.

⁴⁴ UDVARY SÁNDOR: Az I. Pp. novella és hatása az elsőfokú eljárásra. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/3. szám, 129–139. <https://doi.org/10.48040/PL.2022.1.14>

I. csekély kockázattal tehetette azokat immár általános szabállyá – aminek köszönhetően a második veszélyhelyzeti jogalkotási hullám (a VEIR II.) egyszerűen kevésbé volt különleges, hiszen az általános szabályok trendje is ugyanabba a szabályozási irányba mutatott, legalábbis a fentebb említett tárgykörökben.

Ebből persze adódik egy utolsó tanulság, vagy inkább kérdés. Ahogy láttuk, elméletileg elképzelhető⁴⁵ lenne egy közvetlenséget háttérbe szorító, de a kontradikciót érvényesítő eljárási szabályozás. Vajon a polgárok belenyugodnának-e egy olyan eljárási rendbe, amely tág értelmű jogorvoslati igényüket a tárgyalás mellőzésével,⁴⁶ az írásbeliség erősítésével, a digitálisan illiterátus polgárok szisztematikus hátrányba helyezésével oldaná meg? Álláspontom szerint az lenne a rosszabb kimenetele egy ilyen általános jogalkotási lépésnek, ha beletörődnének. Az igazságszolgáltatás legitimitását mások mellett az a szimbolikusan is jelentős cselekmény (tárgyalás) adja, hogy egy független, pártatlan bíró előtt (közvetlenül) egyenlő esélyekkel, *audiatur et altera pars* (kontradikció), potenciálisan nézőközönség szeme láttára (nyilvánosság) mérhetik egymáshoz érveiket, jogukat a polgárok. Ahogy KOSSUTH LAJOS ékesszólóan megfogalmazta: „*Adjatok nekem bírákat, aminőket akartok, legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom: csak azt engedjétek, hogy semmit se tehessenek másként, csak a közönség szeme előtt.*”⁴⁷

Félő, hogy a polgárok, ha úgy látják, a fentiek érvényesülésére nincsen esélyük, akkor érthető igyekezettel minden erejükkel elkerülni próbálnák az igazságszolgáltatást, ami viszont az állam egyik fő funkciójának gyengüléséhez vezetne. Az államnak mint jogalkotónak a valós érdeke a kiforrott általános perjogi alapelvek megtartása, s krízishelyzet esetén azoktól csak az időleges, ésszerű és arányos eltérés. A járványügyi perjogi szabályok e követelményeknek nézetem szerint összességében megfeleltek. A devizaválság különleges pertípusa tekintetében annyi jelenthető ki, hogy alkotmányossági szempontból a törvény nem bukott el,⁴⁸ de perjogászként üdvözlöm, hogy a hatályos perrendtartás – kis kivételektől eltekint-

⁴⁵ Bár általános alkotmányos keretek között az Alaptörvény XXVIII. cikke azért szab gátat az elméleti végpontnak.

⁴⁶ A kérdésnek van alkotmányjogi vetülete is: a 26/1990. (XI. 8.) AB határozat alkotmányellenesnek nyilvánította a perrendtartás olyan tartalmú rendelkezését, ami a felek akarata ellenére korlátozták a per tárgyaláson kívüli elbírálását. „*A Polgári perrendtartásnak azok a rendelkezései tehát, amelyek a felek kérése ellenére lehetővé teszik a per tárgyaláson kívüli elbírálását, alkotmányellenesek.*” Ugyanakkor azóta a jogfejlődés egyre szélesíti ezt a lehetőséget, pl. a közigazgatási perben, valamint a fellebbviteli eljárásban a tárgyalás mellőzésével való elbírálás egyre szélesedő (bár még mindig eljárásjogi részkérdéseket soroló) körével. Az Alaptörvény hatályba lépése óta ilyen tartalmú jogszabály megsemmisítése nem történt.

⁴⁷ KOSSUTH LAJOS vezércikke. *Pesti Hírlap*, 1841. január 27.

⁴⁸ V.ö. a 34/2014. (XI. 14.) AB határozattal.

ve – az egységes perrend mellett tette le a voksát. És csak bízni tudunk abban, hogy nem alakul ki olyan válsághelyzet, amely újra indokolttá tenné a speciális – tehát szubgaranciális – pertípus létesítését.

Abstract

CIVIL PROCEDURE IN TIMES OF CRISES

Even though civil procedure seems to avoid the fate of crises-hit legal areas, like law of social welfare, healthcare law, etc, where any calamities might cause perhaps temporary but extraordinary changes in the regulations, still, two examples of recent crises show different. The foreign currency debt crises almost a decade ago and the more recent Covid-19 pandemic both brought about changes in the civil procedure. As of the credit crunch, the civil procedure, an innovative mass-litigation tool provided a solution to the problem of nullifying civil contracts on a mass scale. As of the pandemic, civil trials were affected, where the use of new technologies created the opportunity to accelerate this trend in our procedure. These two phenomena are examined and evaluated in the paper.